

6 Hranice slov v písmu

6.1 Psaní spřežek

Slova oddělujeme v písmu mezerami a většinou nejsme na pochybách, kde je mezi nimi hranice. Někdy však slova ztrácejí v určitých spojeních svou samostatnost a vytvářejí těsné celky, které se píší dohromady jako jedno slovo. Jde o tzv. *spřežky*. Nejzřetelnější je jednoslovná povaha výrazu tam, kde vedle spřežky nemáme dnes již výraz předložkový, ať již proto, že zanikl, anebo proto, že se spřežka významem i tvarem vzdálila od původní vazby předložkové. Příslovcí, která jsou spřežkou již jen z hlediska historického, je poměrně málo, př. *stěží, vstříc, vůbec, vzhůru, zpět, zpátky* aj.

Zřetelný rozdíl mezi obojím pojetím je v těch případech, kdy se příslovce, sekundární předložka nebo spojovací výraz odlišily od původního předložkového výrazu nápadněji svým významem, popř. svou větnou platností, př. *mluvit spatra* (bez přípravy) × *spadnout z patra*; *jít po schodech nahoru* × *vystoupit na horu Praděd*; *učinit něco kvůli někomu* × *učinit něco někomu k vůli*; *číst nahlas* × *musí si dávat pozor na hlas* aj.

V jiných případech pojetí často kolísá, zvláště ve spojení s podstatnými jmény nebo zpodstatněnými přídavnými jmény, protože významový rozdíl mezi spřežkou a příslovečným předložkovým výrazem není žádný, anebo se projevuje jen nepatrně, př. *kupodivu – ku podivu*; *je to bezpochyby správné – je to bez pochyby správné* apod. Hranice mezi chápáním výrazu jako jednoslovného nebo víceslovného je plynulá, a proto se obvykle připouští i dvojí způsob psaní – dohromady i zvlášť. Jen dohromady se však píší spojení, která nabyla významu jednoznačně příslovečného.

* Spojení předložek s **podstatnými jmény**:

bezesporu – beze sporu, bezpočtu – bez počtu, bezpochyby – bez pochyby, kupříkladu – ku příkladu, například – na příklad, obden – ob den, vpozdvečer – v podvečer, vpůli – v půli, zdáli – z dále, zjara – z jara, zpočátku – z počátku aj.

* Spojení předložek se **zpodstatněnými přídavnými jmény**:

done dávna – do nedávna, doširoka – do široka, načerno – na černo, nakřivo – na křivo, naprázdno – na prázdno, naživu – na živu, odmala – od mala, podomácku – po domácku, zastara – za stara, zasucha – za sucha, zblízka – z blízka aj.

Možnost tvořit nové spřežky tohoto typu, zvláště s předložkami *do* a *na*, je téměř neomezená, př. *šaty dozelená* i *do zelená, kapr namodro* i *na modro, natřít nazeleno* i *na zeleno, obarvit načerno* i *na černo* apod.

* Spojení předložek se **zájmeny a číslovkami**:

mimoto – mimo to, zasvé (vzít) – za své, pokaždé – po každé, poprvé – po prvé, podruhé – po druhé aj.

* Spojení předložek a **příslovcí** se píší dohromady, př. *nahonem, najednou, navíc, nanejvíc, nanejvyš(e), naporád, napotom, naproti, napřed, napříště, navždy, odevšad* apod.

Vždy dohromady píšeme slova: *pravděpodobný, pravděpodobnost, práce schopný, práce schopnost, dlouhohrající, kolemjdoucí, jakživ* aj.

Některé z těchto spřežek lze však psát i jako spojení slov samostatných, př. *takzvaný – tak vaný, nížepodepsaný – níže podepsaný, výšeuvedený – výše uvedený* aj.

Ke spřežkám řadíme i příslovečná spojení jiná, př. *horempádem, tentam, bohužel, chvála-ohu* aj., i když v některých případech je můžeme psát i odděleně (*chvála Bohu, více méně*). Obdobné zásady platí i pro psaní spřežek jiných (*kolemjdoucí, bůhvíckde, kdovíco* aj.), chápeme-li je a vyslovujeme jako jedno slovo s jedním slovním přízvukem.

Připomínáme! Dohromady se píší složené číslovkové výrazy (*dvaadvacet, jednadvacátý, třicet, třicetkrát, devítistý* aj.), ALE: *dvacet dva, dvě stě, tři sta* aj. Nezapomeňme rozlišit: *stýadesátý × stopadesátý*.

Jen v hospodářských písemnostech (na účtech, poštovních poukázkách atd.) se číslovkové výrazy píší dohromady (jako jedno slovo), př. *jednostošedesátpět Kč, třitísíceosmsetčtrnáct Kč*.

5.2 Spojovník

Spojovací čárka neboli spojovník je grafický znak v podobě vodorovné čárky. Vyjadřuje, že tím spojené výrazy tvoří těsný celek (slovní nebo souslovný). Klade se **bez mezer** mezi slova nebo jejich části. Připomínáme, že spojovník se graficky i formálně odlišuje od pomlčky. (Pomlčku píšeme *s mezerami!*)

Spojovník píšeme:

U **podstatných jmen**, a to:

* V příjmeních složených ze dvou samostatných jmen téhož slovního druhu (*Věra Čáslavská-Odložilová, F. Joliot-Curie*). Básnická jména mající podobu přídavného jména jsou připojována bez spojovníku (*Karel Havlíček Borovský, Václav Beneš Třebízský*).

* V místních jménech a názvech správních oblastí (*Olomouc-Černovír, Praha-Staré Město, Praha-východ, Ostrava-město, Brno-venkov*).

* Ve spojení, jejichž složky jsou ve vztahu souřadném (*kuchař-číšník*, tzn. že vykonává povolání kuchaře a číšníka); je-li však ve významově nedílném spojení druhý člen členem určujícím, spojovací čárka se zpravidla nepíše, př. *chemik analytik* (odborník se specializací analytická chemie), *matematik statistik, hřib satan*; ve spojení typu *Neruda kritik, Palacký historik* se užívá spojovníku jen tehdy, chceme-li naznačit, že oba výrazy tvoří těsnější celek (*O Nerudovi-kritikovi psal F. X. Šalda*).

* V některých slovech přejatých (*ping-pong, kung-fu, moucha tse-tse*).

* Mezi členy spojení typu: *C-vitamin, alfa-záření, Rh-faktor* (při opačném pořadí členů se spojovníku neužívá (*vitamin C, záření alfa, faktor Rh*)).

U **přídavných jmen**, jestliže jejich obě složky jsou ve vztahu souřadném a první složka je zakončena na: *-sko, -cko, -ně, -ově*, a to:

* u přídavných jmen typu: *společensko-politický, hygienicko-epidemiologický, literárně-hudební, analogově-číslíkový*;

* u přídavných jmen, jejichž členy jsou ve vztahu vzájemnosti: *česko-polský, analyticko-syntetický*.

Spojovník nepíšeme u složených přídavných jmen:

* která vznikla z ustáleného spojení přídavného a podstatného jména: *vysokoškolský* (k vysoká škola), *zahraničněpolitický* (k zahraniční politika);

* jejichž obě složky jsou ve vztahu slučovací a první složka není zakončena na *-sko*, *-cko*, *-ně*, *-ově*: *hluchoněmý*, *sladkokyselý*, *červenomodrý*;

* u kterých je první člen tvořen podstatným jménem: *palivoenergetický*, *osinkocementový* aj.

U některých jmen slouží rozdílný způsob psaní k významovému rozlišení: *politickoekonomický* (týkající se politické ekonomie), *politicko-ekonomický* (politický a ekonomický), *žlutozelený* (žlutý odstín zelené barvy), *žluto-zelený* (žlutý a zelený).

Spojovník mezi částmi slov

Naznačuje sounáležitost částí slov.

Při rozdělování slov na konci řádků signalizuje, že skupina písmen na počátku následujícího řádku tvoří se skupinou písmen na konci řádku jedno slovo.

Vyznačuje přerývanou, skandovanou výslovnost, zejména při projevech citově zabarvených, př. *Tem-po! Tem-po!*

Při mluvnických výkladech užíváme spojovací čárky k označení jakýchkoli částí, na které lze slovo rozdělit (např. členění na slabiky, členění podle stavby slova: předpona, kořen, kmenová přípona, koncovka apod.).

Jestliže se rozdělují části slova nebo výrazy, mezi nimiž se píše spojovník, do dvou řádků, píše se spojovník na konci řádku i na začátku řádku následujícího.

Pravopis -li

Tam, kde je *-li* jen součástí složené spojky jediné, píše se bez spojovací čárky, př. *čili*, *neboli*, *nežli*, *pakli*, *pakliže*, *zdali*. V jiných případech připojujeme *-li* spojovníkem k prvnímu slovu věty, př. *víš-li*, *říkám-li*, *mohl-li bys*, *ne-li* aj.

CVIČENÍ

Napište správně a pravopis zdůvodněte:

Praha/jih, literárně/hudební, Alma/Ata, analogově/číslicový, analyticko/syntetický, či/li, džiu/džitsu, časově/ohraňčený, průmyslově/vyspělý, odborně/zaměřený, víš/li to?, javor/klen, Rh/faktor, zahraničně/politický, sladko/kyselý, objemově/závislý, hygienicko/epidemiologický, obsahově/významový, Brno/venkov, alfa/zářený, palivo/energetický, Rimskij/Korsakov, česko/francouzský slovník, hudebně/dramatické oddělení.

Červeno/modro/bílá látka, je to na/bíle/dni, modro/zelený šátek, promoklý skrz/naskrz, obarvil látku na/zeleno, mile/rádi to uděláme, populárně/naučná přednáška, chovej se jak/se/patří, nádraží Praha/střed, modro/zelené oči, udělal to z/bůh/darma, hnal se tam horem/pádem, chodí k nám ob/den, dlouho/hrající deska, mermo/mocí musel prosadit svou, občansko/právní řád, literárně/vědná přednáška, rozbil to na cimpr/campr, běží o/što/šest, církevně/slovanské památky, stavba z železo/betonu, je to konec/konců přítel, zahraničně/politický komentář, sto/dvacet/pět přítomných, světle/hnědý kabát, už je mu bohu/díky lépe, žáru/vzdorná hmota, je to vlasti/zrádný čin, literárně/historické pojednání, dolno/lužické kroje, vědecko/umělecká komise, umělecko/historická publikace, sytě/zelený trávník, černo/bílá fotografie, sladko/kyse-lý nálev, rok/od/roku je tu krásněji, vzal to se/vším/všudy, jsem tu na/místo Davida, lab-sko/ústecký podnik, objevil se z/čista/jasna, staro/brněnská hospůdka, uhersko/brodský rodák, spíšsko/novo/veský občan, staro/hrozenkovský most, stanice Brno/Řečkovice, česko/rakouská kulturní smlouva, žluto/zelený trikot, hlucho/němé dítě, česko/italská konverzace, Vášův/

Trávníčkův slovník, spisovatel Karel Matěj Čapek/Chod, je to na/mou/čest tak, rychlík Brno/Ostrava, Vrchlický/básník.

Studuji Českou mluvnici od Havránka/Jedličky. – Ideje, které hájil Havlíček/politik, se obražejí v díle Havlíčka/básníka. – Otýlie Sklenářová/Malá byla chloubou Národního divadla. – Nejstarším církevním jazykem bohoslužebným u Slovanů byl jazyk církevně/slovanský. – Rychlík Berlín/Praha/Vídeň jezdí denně. – Osobní vlak odjíždí ze stanice Karlovy Vary/dolní nádraží. – Nápisy byly černo/žluté. – Tato věc bude mít trestně/právní, ale i občansko/právní následky. – Válka rusko/japonská skončila roku 1905. – Byla učiněna rozsáhlá zemědělsko/lesnická opatření k zamezení škod. – Stal se členem Jazyko/vědného sdružení AV ČR.

Na/po/prvé se mi věc nepodařila, ale po/druhé jsem byl už opatrný. – Z/počátku jsem se do/opravdy bál, ale na/konec ze mne spadla všechna tréma. – Chtěl jsi bez/pochyby dosáhnout lepšího výsledku, ale co na/plat, musíš se s tím smířit. – Dostal jak/se/patří za vyučenou. – Přijel k nám z/daleka. – Dej na sebe pro/boha pozor! – Bylo tam bez/počet lidí, až to bylo ku/podivu. – Látka byla zbarvena do/zelena, a proto jsem ji dal obarvit na/modro. – V/tom jsme spolu za/jedno. – Strava připravená po/domácku chutná nejlépe. – Za/tím vším vězí hlubší smysl, který za/tím neznáme. – Vykládá všechno ze/široka a při/tom mluví stále do/kola. – Jsem už se svou prací z/poloviny hotov. – Rukopis opiš na/čisto. – Mluvil do mne tak dlouho, až mne na/čisto popletl. – Práce mnoha let přišla na/zmar. – Z/rána bývá nejchladněji, zvláště z/jara. – Z neupřímného jednání je mi na/nic. – Znala ho od/mala.

Má jeden/a/půl roku do důchodu. – Dal se ostříhat na/krátko. – Vše šlo ráz/na/ráz. – Už ho sotva/kdy uvidíme. – Víte/li všechno, povězte nám to. – Akce probíhá v měsících březem/květen. – Zda/li ji znáš? – Pozdravujeme vás na/sto/krát. – Přítel byl generál/poručíkem letectva. – Je to na/slovo vzatý odborník. – Zůstali jsme na/suchu. – Říkáš/li to ty, musí to být pravda. – Víš/li, co se stalo? – Nevím, můžeme-li mu věřit. – Bude/li pěkně, pojedeme na výlet.

7 Zásady pro psaní interpunkčních znamének

* Čárka, tečka, otazník, vykřičník, středník, dvojtečka se píše k předcházejícímu slovu *bez mezer*! Mezi nimi a následujícím slovem se dělá mezera.

* Uvozovky se píše *bez mezer*.

* Apostrof se píše za slovem *bez mezery*.

* Mezi číslovkou a značkami (včetně procent) děláme mezera.

* Závorky před a za výrazem, který se dává do závorky, se píše bez mezer. Přednostně používáme závorky oblé. Pořadí závorek: nejdříve oblé, potom hranaté, nakonec složené. V hranatých závorkách je uvedena také výslovnost slov ve slovnících, např. *en face* [án fas] – zepředu.

* Spojovník píšeme vždy *bez mezer*. Můžeme ho použít také u okrouhlých peněžních částek místo nul za desetinnou čárkou nebo místo jednotek před desetinnou čárkou.

* Pomlčka se píše s mezerami mezi slovy předcházejícími před pomlčkou a následujícími za ní. První pomlčka se nemá psát na konci řádku, druhá na začátku následujícího řádku.

* Stejnítka (používá se jako znaku uvozovek) se píše pod prvním slovem, které se na dalším řádku opakuje, nebo pod každým slovem (jeho prvním písmenem), které se v řádku opakuje. Opakovaná čísla se musí vždy vypsát, nikdy se neužívá stejnítka.

* Při prokládání slov se mezi jednotlivými znaky vynechává jedna mezera. Následuje-li za prokládaným slovem rozdělovací znaménko, prokládá se také. Mezi prokládaným slovem a dalším textem se vynechají 3 mezery. Písmeno *ch* se považuje za dva znaky, a proto se mezi nimi dělá mezera. Čísla se neprokládají!

* Podtrhávání se vyznačuje zpravidla čarou. Se slovem se podtrhuje také interpunkční znaménko. Stejným způsobem se podtrhávají celé výrazy a věty. Konečný součet (nebo výsledek ve výpočtech) se může podtrhnout dvakrát.